

Irány és irányvesztés

A mikor a Délvidék kultúráját kívánjuk górcső alá venni, akkor arra kellene először feleletet adni, azt kellene meghatározni, hogy merre tart ma ennek az elszakított terület magyarságának a művelődési élete.

A XXI. század küszöbén az az általános vélemény alakult ki, hogy ebben a században a tudás lesz a legnagyobb érték, és csak azok a közösségek juthatnak vezető szerephez, amelyek a tudományos élet legmagasabb fokán állnak. Sajnálattal kell megállapítani azt a szomorú tényt, hogy a Szerbiában élő magyarság mind erőteljesebben balkanizálódik. Az lenne a kívánatos, hogy minél gyorsabban felzárkózzon az anyaország mind határozottabban felfelé ívelő oktatási és művelődési rendszeréhez és ezen át az európai kulturális értékekhez, mégis az tapasztalható, hogy mind jobban eluralkodik rajtunk az igénytelenség, a tradicionális polgári értékek lebecsülése, az általánosan elfogadott viselkedési kultúra semmibevétele és a tudás, egyáltalán az oktatás mind határozottabb mellőzése. Az ötvenéves kommunista hatalom lerombolta a polgári társadalom értékrendszerét. A délvidéki magyar polgári réteget megsemmisítették vagy menekülésre kényszerítették. Így megszűnt az a felhúzó erő, amely e társadalmi réteg kulturális és civilizációs feltörési vágyából fakad, és amely a polgárság legpozitívabb jellemzője. A falusi élet lezüllesztése pedig megszüntette e kis közösségek évszázados hagyományait, és a városokba áramló falusi lakosság, mivel hitét feladva és gyökerét veszelve a szocializmus hazug eszméiből új értékrendszert nem tudott magának kialakítani, ezért erkölcsi normáit az idetelepült idegeneknek és a város lumpen elemeinek viselkedésmódjából építette ki. Ezt még súlyosította az a szemléletmód, amely az 1960-as—1980-as évek relatív jómódjának a következményeként alakult ki, amely abban nyilvánult meg, hogy a gyorsan civilizálódóak pökhendi magatartását nem követte a műveltség gyarapodása és emiatt szórakozásuk, nyelvhasználati és tudásigényük nem a kulturáltabb anyaországhoz,

hanem a betelepültek szokásaihoz alakult. Ezt tetézte be a kilencvenes évek nyomora. Az erkölcsi értékek devalválódásával a tudás elértéktelenedett, és ez a primitív életstílus átszötte egész életünket, az oktatástól a nyelvi igénytelenségen át a viselkedési szokásainkig, megfosztva ezzel azokat a kulturális kapaszkodóktól, amelyek segítséget nyújthatnának a mind veszélyeztetettebb magyarságunk megtartásában.

A délvidéki magyarság oktatási helyzetét egy a sorsunkat a szíven viselő tanár, a közelmúltban megtartott pedagógustanácskozássra reagálva, a következőképpen ábrázolja: „Az eddigi oktatási rendszer a tantervvel egyetemben csak arra szolgál, hogy a diák minél jobban megutálja az iskolát, a tanárt és azokat a tudományágakat, amelyek megismerésére igényt kellene éreznie, és eleve megtorpan a továbbtanulástól. Ez egy romlott szellemiségű iskolarendszer, és ezen belül a magyar oktatás sem válhat eredményessé. ... Banda-szellem uralkodik az osztályokban, a fiatal közösségekben, sőt az egész iskolában, nem pedig a jó irányba törekvő – netán tanulásra ösztönző – összetartás. ... Az iskolát (főleg az általános iskolát) a neveltlenség uralja, s ennek fő okát – sok más mellett – abban látom, hogy pedagógusaink szinte semmilyen nevelést nem kapnak a nevelői pozíció betöltésére. Legtöbb tanár képtelen kommunikálni a gyermekekkel, érzéketlen a szociális és lelki problémáik iránt, nincs empátiakészsége, valamint sem az önfegyelem, sem a munkafegyelem terén nem példamutató. És mindaddig, amíg ilyen negatív szelekcióval történik a pedagógusi pálya betöltése, semmi javulás nem várható, mert a jelenleg működő tanítói, tanári társadalom legalább nyolcvan százaléka, élet- és munkaévektől függetlenül, nem képes sem befogadni, sem megvalósítani célkitűzéseinket. És erre nem az anyagi háttér a magyarázat, mert az, aki nem képes, az háromszoros fizetésért sem képes.” Íme ez a véleménye iskolarendszerünkről egy tapasztalt, gyakorló pedagógusnőnek. És ekkor még nem szóltunk azokról a megkülönböztető és jogfosztó törvényekről, ame-

lyeknek az egyedüli céljuk a kisebbségi oktatás elsorvasztása. Ide kívánkoznak Csokonai verssorai: „Dudva lenne a dudvák / Közt az ananász, / Kanász marad, akinek / A nevelője kanász.” Ennek ismeretében nem lehet kétséges, hogy mely irányba halad a délvidéki magyar oktatás és ezzel együtt kultúránk.

Sajnos nem csak az oktatás hiányossága az egyetlen oka szellemi romlásunknak. Persze ez is, de nagyobb gondot jelent egy olyan önálló, hivatalos magyar intézmény hiánya, valójában egy délvidéki magyar oktatási és művelődési minisztériumi feladatokat ellátó szerv, amely megfelelő módon szervezné és irányítaná a művelődési életet, valamint kidolgozná és a kormányhoz beterjesztené mindazokat a követeléseket, amelyek elengedhetetlen feltételei minőséges oktatásunknak és szellemi gyarapodásunknak. Az itteni magyar politikai pártok mindegyike programjába iktatta a magyar művelődési és oktatási rendszernek a hatalomtól független működtetését, de eddig minden eredmény nélkül. Az állami intézmények ugyanis nem viselik szívükön gondjainkat, sőt boldogok lehetünk, ha nem gördítenek akadályt munkánk elé, annak ellenére, hogy feladatuk lenne az itt élő magyarság kulturális örökségének és tevékenységének megőrzése, tanulmányozása. Azok az intézmények, amelyek nem önálló magyar irányítás alatt állnak, mint például a múzeumok, levéltárak, könyvtárak, műemlékvédelem, stb. enyhén szólva mellőzik a magyar vonatkozású anyagok mentését vagy kutatását. Az a néhány, egy kézen megszámolható, csak a magyarsággal foglalkozó intézmény pedig, mivel mindegyikének a vezetését a szerbiai hatalom nevezte ki, gondosan ügyelve, hogy nehogy magyar érzelmű egyének kerüljenek oda, általában csak látszattervekenységet folytat vagy kozmopolita eszméktől vezérelve minden nemzeti jelleget eltípor. Ennek az írásnak hely- és időbeli lehetőségei, bár erre nagy szükség lenne, sajnos nem teszik lehetővé, hogy a magyarsággal kapcsolatos minden kulturális intézmény tevékenységét értékeljük, elsősorban a délvidéki magyarság érdekeinek megvalósulása szempontjából. Azért lenne erre szükség, mivel már több mint ötven éve senki sem mérte föl ezeknek az intézményeknek a munkaeredményeit és főleg mulasztásait, természetesen nem a hatalom, hanem az itteni magyarság érdekei szemszögéből. Nem vázolhatjuk fel azonban a délvidéki magyar kultúra fejlődésének irányvonalát, ha legalább néhány szóval nem mutatunk rá elsősorban azokra a hiányosságokra, amelyek nem a hatalom nyomására, hanem sok-

kal inkább az ott dolgozók hanyagsága vagy gyakrabban a túlzott lojalitása miatt alakultak ki.

Nem vitás, hogy az elektronikus médiumoknak, azok közül pedig a tévének van a leghatásosabb közvéleményt formáló ereje. Azt sem kell külön kihangsúlyozni, mert mindenki számára ismeretes, hogy milyen az Újvidéki Televízió magyar műsorainak a színvonala és főleg, milyen volt a miloševići időszakban a háborúra uszító, magyarellenes szerkesztéspolitikája. Sajnos ez a hatalomváltás után sem javult, igaz, ma már nem a „mennyei nép” jogfosztását szajkózzák, de rólunk, sorsunkról, életünkéről még kevesebbet hallani, mint régebben. Szólni kell azokról a nemzetünkre káros, rejtett machinációkról is, amelyekre az átlagos néző fel sem figyel. Már azért is, mivel ezek egy beteges, túllihegett lojalitás következményei, amelyeket a riporter tudatosan vállal és épít be a műsorába. Ennek illusztrálására csak két példát szeretnék említeni. Az észak-bácskai pedagógus egyesület szervezésében a délvidéki tanulóifjúság körében egy igen jelentős szavalóversenyt tartottak, amelyen minden versmondónak a Himnusz és a Szózatot kellett megtanulnia. Erről az Újvidéki Televízió művelődési stábjába is készített csaknem tízperces felvételt. És amíg a díjnyertesek szavalták a két verset (legalábbis a képernyőn ez volt látható, ám hallani nem adatott meg a tévénézőnek), addig a riporter a szervezővel csevegett a szervezési körülményekről, csupán azért — ez a módszer a parlamenti tudósítások idején már megszokott dolog volt — hogy a műsorban véletlenül se, egyetlenegyszer se hangozhasson el a: „Hazádnak rendületlenül légy híve, ó magyar.” Hasonlóan tudósított a tévé az oromhegyesi Gazdag Ág nevű rendezvényről is. A helyszíni tudósításban a háttéri hangfoszlányokból hallani lehetett, hogy az asszonykórus a „Boldogasszony anyánk”... kezdetű éneket adja elő, de azt már a riporter beszédétől nem lehetett hallani, hogy „Magyarországról, édes hazánkról, ne feledkezzél meg szegény magyarokról.” Minden más „semleges” ének elhangozhatott, csupán a magyarságunk megnyilatkozása volt tabu, még háttérhangfoszlányként sem kerülhetett be.

A napokban azt olvastam az újságban, hogy a szabadkai Népszínház a „Vajdasági Magyar Nemzeti Színház” nevet szeretné felvenni. Ez mindenképp kívánatos lenne, de azt is tudni kell, hogy nem a név, a külsőségek határozzák meg az intézmény magyar nemzeti jellegét. Mert amíg a színház a „Van, aki forrón

szereti...” jellegű darabokat játszik, és még elvétve sem a magyar nemzet kiváló drámaíróinak műveit, mint amilyen például A balkáni gerle, az Ádvent a Hargitán, a Szuzai mennyegző, Az a szép fényes nap, A két Bolyai, Az áruló, a Bánk bán, a Mózes stb., addig, bár jó színház lehet, de magyar nemzeti nem.

A magyar nyelvű rádiózással is nagy gondok vannak. Ez azért is sajnálatos, mert nem csak a hatalom által pénzelt rádióállomások mellőzik a nemzettudatot erősítő és népnevelő műsorok sugárzását, hanem például a magyar önkormányzatok által működtetett Szabadkai Rádió is. A zenei szerkesztés a zenei analfabetizmus színvonalán működik, nem a jó zenei ízlést szolgálja, hanem a népbutítást és az ízlésficamot. Az a magyarázat, miszerint a nép ezt szereti hallgatni, csupán olcsó demagógia, mert gondos neveléssel a közízlésre is lehet hatni, felébreszteni az emberekben az igényeséget, ami egy közszolgálati médium esetében fontos feladat. Az sem érthető, hogy a drága műsoridőt, ha már lehetőségünk nyílt magyar nyelvű műsorok sugárzására, miért nem használjuk ki maximálisan? Miért nincsenek irodalmi, hagyományörző, tudománynépszerűsítő, vallási, egyszóval népnevelő műsorok? Mindezek helyett vég nélkül megy a legsilányabb diszkózene és reklám. És ha már szóba került a reklám, felfoghatatlan az is, ami már a rádiózás alapkövetelményeit sérti, hogy miért szükséges például a népzenei műsort megszakítva, a zeneszámok kellős közepén, minden bejelentés nélkül beiktatni egy más stílusú zenével színezett reklámot. Viselkedéskultúránk hiányát jelzi az is, hogy néhány bemondó összetéveszti a hírek olvasását a jópofáskodó vásári kikiáltó szerepével. A tévészés és a rádiózás viselkedési kultúrájáról még sokat lehetne szólni, de ez eltértené ezt az értekezést a témájától. Ezért visszatérve hivatalos intézményeink munkájának a hiányosságaihoz, mindenképpen szólni kell azokról a tevékenységekről, amelyek ezt az űrt pótolni igyekeznek. Népünk élni akarását, erkölcsi tartását jelzi az a törekvés is, hogy azt a munkát, amit az intézmények szándékosan vagy csupán hanyagságból elmulasztanak, azt a mind jobban erősödő amatőr és civil egyesületek megkísérik helyettesíteni. Bár léteznek kiemelkedő eredmények is, mégis meg kell állapítani, hogy ezek nem képesek ezt a munkát kellőképpen elvégezni. Az az amatőr tevékenység, amely csak a múlt hagyományainak és a népi kultúrának a megőrzését öleli fel, és művelődési egyesületeink majd mind egyike csak ezzel foglalkozik, nem képes olyan népmű-

velő munkát kifejtteni, mindazokat az igényeket kielégíteni, amelyek bennünket a XXI. század európai és az egyetemes magyar kulturális értékek befogadásához és birtoklásához felemelnének. Pedig a délvidéki magyarságnak is joga lenne erre, mert mi is részesei és alkotói vagyunk annak a kultúrának, amit ez a nép 1100 év alatt Európában alkotott. Sajnos mindebből nemigen részesülhettünk, hisz tankönyveink tizedrangú írókkal akarják vagy nem akarják megszerettetni irodalmunkat, a történelmünkről csak a bűneinket hallhatjuk, és a Kodály-módszer zenetanítása is tiltott iskoláinkban. Így nem is csoda, ha nem az európai, hanem a balkáni jelzővel illetett kultúra irányába menetelünk.

Az elmondottak sajnós szellemi nyomorunknak csak egy kis töredéke, csupán a jéghegy csúcsa, hisz még nem is szóltunk arról a nagyméretű nyelvi igénytelenségről, amely talán egyetlen magyarultá régiót sem jellemez ennyire. Nálunk nincs semmi értéke az anyanyelvismeret színvonalának. Általában ugyanúgy dadog, makog, -suk, -süközik az orvos, a mérnök, az egyetemi tanár, néha még a rádióbemondó is, mint a nyolc elemivel rendelkező segédmunkás. Sokan még nem is érznek lelkiismeret-furdalást gyatra nyelvismeretük miatt, vagy legalább is azzal hártják el a kritikát (ha erre egyáltalán sor kerül), hogy mi jűgő-magyarok vagyunk, ezért mindenki nézze el hibáinkat. Egyes nyelvi vétségek már-már délvidéki nyelvjárásnak mondhatók, hisz lépten-nyomon találkozhatunk velük. Ilyen például a „köszönve” és a „köszönhetően” összetévesztése. A Magyar Szóban nap mint nap találkozhat ezzel a hibával az olvasó, a Hét Nap Bánáti mellékletében pedig ez már általános jelenség. A legelszomorítóbb, hogy neves íróink is olykor-olykor elkövetik ezt a hibát, pedig erre számtalanszor felhívták a figyelmet. De ki olvassa dr. Ágoston Mihály nyelvművelő írásait, ha a tévébemondó, a többszöri figyelmeztetés ellenére is, kitartóan Bolgáriát mond. A nyelvi szürkeség, a szókincs hiánya, de legfőképp a fogalomtévesztés már-már olyan méreteket ölt, hogy a közérthetőséget és a kommunikációt veszélyezteti. Lassan nem leszünk képesek anyanyelvünkön a gondolataink pontos kifejtésére, a szegényes beszédkészségnek a visszahatása pedig gondolatsegénységet szül. Ez viszont megfoszt bennünket az egyenrangúságtól, hisz az, aki szólni nem tud, a jogait sem képes követelni, még kevésbé érvényre juttatni. Lehet, hogy jobb lenne a helyzet, ha a hetvenes évek elején a hatalom nem rombolta volna szét a nyelvművelő mozgalmat. Akkor talán közérdekű-

vé lehetett volna tenni az anyanyelv szeretetét és a helyes beszéd fontosságát. Azóta ez az Újvidékre helyezett szervezet csak látszattervekenységet folytat, és a vezetést jogtalanul bitorló egyén, akinek a megbízatása már több éve lejárt, csak azzal törődik, hogy a Magyarországról kapott pénz elköltését valamilyen módon igazolni tudja. Az adai Szarvas Gábor Napok, mivel főleg tudományos tanácskozásokra szorítkozik, nem képes szélesebb tömegeket megmozgatni.

Újabban mégis felcsillant némi remény, ami talán meg tudná változtatni kultúránk egészét. Magyarországi támogatással ugyanis felvetődött egy önálló magyar hivatásos intézmény megalapításának a lehetősége, amely összefogná és koordinálná a velünk kapcsolatos összes művelődési és oktatási tevékenységet, begyűjténé szellemi és tárgyi emlékeinket, egyszóval magas színvonalon, profi módon irányítaná a délvidéki magyar oktatást és a kulturális életet. A legutóbbi hírek azonban másról szólnak sajnos, mert minden szép, hasznos magyar álmot, rendszerint mi magunk rombolunk szét. Mivel a politika nagyobb hatalommal, de talán helyesebben szólva jobb összeköttetésekkel rendelkezik, mint a kultúra, ezért valószínűleg a magyarországi pénzekből értesüléseink szerint nem magyar hivatásos kulturális intézet, hanem pártház épül majd. A kulturális

életünk pedig foszlik és süllyed, maga után a mélybe rántva az itteni magyarság gazdasági lehetőségeit is.

Ha sorsunkon rövidesen nem leszünk képesek változtatni, akkor pár éven belül, a shengeni határ létrejöttével számunkra nem csak a gazdaság és a politika képez majd áthidalhatatlan nehézségeket az európai felzárkózáshoz, hanem sokkal inkább iskolázatlanságunk és hiányos műveltségünk. Mi nem leszünk képesek ugyanis megfelelni mindazoknak a tudás- és szakmabeli kihívásoknak, amelyeket a XXI. század gyors tudományos és műszaki fejlődése majd elénk tár. Magyarország, de a fejlett nyugati államok is mindent megtesznek a felnövő nemzedék iskolázottságának és művelődésének az érdekében, s ha mi délvidéki magyarok az ellenkező irányba haladunk, ha az oktatásunkat mindinkább lezüllesztjük, akkor a politikai és gazdasági shengeni vasfüggőnyt, egy műveltségbeli is áthatatlanabbá szilárdítja. Igaz, léteznek lelkes népnevelők, bátor és kitartó „virrasztók,” akik megpróbálják menteni a még menthetőt, de

„Szempillánk is csuklik immár ...

S ha az álmom elnyomott,

S mi is alszunk, boldog lsten!

Akkor aztán késő minden –

Mozdulhat a tetszhalott! ... „

(Vajda János: A virrasztók)

